

CURSOS FUNDACIÓ FITA**EL FLÂNEUR A LA FINESTRA****Part primera****ELS PRESOCRÀTICS**

Sessió nº 3 (30, XI, 2016)

JMa Uyà

El sistema “jònic”**El canvi**

Durant els segles VII-VI a.e.a., a les illes jòniques, es produeix un Canvi significatiu en la imatge o idea sobre el “món”: deixa de fonamentar-se sobre la hipòtesis d’uns déus i forces “personificades” dels fenòmens naturals i passa a pivotar sobre principis, forces i lleis físiques elementals. Sincrònicament es produeixen també avenços tècnics (mecànica) que preludien Ciència.

L’Univers, “el món”, la Natura... són susceptibles d’èsser coneguts doncs se’ls hi suposa un (manifest o ocult) ordre intern i regles (lleis) d’obligat compliment.

La hipòtesi o punt de partida d’aquesta nova forma de pensar és: si accedim per observació, raonament lògic i verificació pràctica, a penetrar en els secrets de la natura, podrem deixar de considerar “el món” com dominat per forces misterioses dependents de divinitats inventades.

De Tales a Demòcrit . El treball de dos segles

[Nota: Tota referència al que és possible, però no segur, que hagin pogut dir o escriure els anomenats “filòsofs presocràtics” remet al cabdal treball “De Tales a Demòcrit. El pensament presocràtic. Fragments i testimonis. Edició, introducció i traducció de Joan Ferrer Gràcia”, Ed. de la el·la geminada, Girona, 2011.]

Consideracions tempestives (algunes) i pertinents (altres):

1. No tots els presocràtics són presocràtics.

2. En absolut els “presocràtics” fundaren Filosofia¹ (tal com afirma “la vella convenció historiogràfica habitual”²).
3. D’algun d’ells, potser els més invocats (com Tales i Pitàgores), només en tenim coneixement indirecte. D’altres, només n’han perdurat *fragments* (que sovint són citacions esporàdiques directes, “tal o qual varen dir...”) o *testimonis* no directes (és a dir: notícies indirectes com “tal va dir que qual havia dit o fet ...”). *Fragments* i *testimonis*, alhora, procedents d’autors no contemporanis als referenciats, sovint força o molt posteriors.³
4. Tot sembla indicar que aquests grecs jònics, durant l’època d’existir que els hi va correspondre (des de les darreries del s. VII a.e.a. (obrint la llista Tales) fins als inicis del s. IV a.e.a. (Demòcrit) [de Tales a Demòcrit]), estigueren més especialment interessats en interpretar el “món físic” que els envoltava i no tant el “món del més enllà”, fet que marcà un punt d’inflexió/un camí o branca lateral prou significatiu en la tasca de pensar.
5. La característica distintiva del “pensar el món” dels “presocràtics” radica en “*veure el cosmos com un organisme viu, com una projecció de l’humà sobre la immensitat del món exterior*”⁴. Es tracta de la crucial qüestió del “**punt de mira**”: “*No foren capaços de situar-se en la posició [punt de mira] arquimediana –fora del cosmos- i contemplar aquest com un objecte d’anàlisi*”⁵, tal com es farà en la ciència moderna (“*dissecció de la natura*” en el dir de Bacon). És per tant una assignació abusiva fer remuntar als “presocràtics” no sols l’origen/fonaments del pensar filosòfic sinó també de Ciència.

“...el cosmos dels grecs emergí d’un món la qual curiositat científica (?) es mantingué al marge de qualsevol desig de conquesta de la natura”⁶.

“Una distorsió, habitual, es genera si es va a cercar en aquests textos [presocràtics] el naixement de la ciència, perquè aquesta, tan entesa com a fenomen com, sobretot, entesa com a concepte, és no només moderna, sinó precisament un dels trets constitutius del món modern.”⁷

En conclusió: els presocràtics no foren ni filòsofs ni científics⁸.

6. “*La reflexió presocràtica no parteix d’enunciats, ni consisteix en una interrogació sobre la validesa (sobre la veritat o falsedat) d’aquests, sinó que*

¹ Malgrat que el primer en emprar la paraula Φίλοσοφος fou Heràclit (J.Ferrer Gràcia, pàg. 317).

² J. Ferrer Gràcia, p.14.

³ La recopilació del *corpus* de *fragments* i *testimonis* dels “presocràtics” i de la “mitologia” historiogràfica que els envolta, arrenca només de l’any 1903 (Hermann Diles i Walter Kranz). L’edició definitiva és de 1934, *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Nietzsche els anomenà els “preplatònics”.

⁴ S. Sambursky, *El mundo físico de los griegos*, Alianza, Madrid, 1990 (1962), p. 12.

⁵ Id. pp. 13-14.

⁶ Id. pàg. 14.

⁷ J. Ferrer Gràcia, p. 19.

⁸ Veure Annex “El poeta pensador”.

parteix de la familiaritat amb les coses mateixes i consisteix en una interrogació sobre aquesta familiaritat (...). D'entrada aquesta familiaritat és l'única seguretat de què té sentit parlar, i és la inadvertida seguretat amb què es respira, es camina, es mira, s'escolta, es parla, es navega, es pesca o es teixeix, o sigui aquella desimboltura en què consisteix la convivència i el tracte amb les coses de la vida quotidiana. Aquesta desimboltura fent ús de les coses és la noció originària del saber, i això (seguretat, desimboltura, traça, destresa, habilitat, perícia) és, en efecte, el que signifiquen tots els lexemes grecoarcaics que tenen per sentit una cosa així com saber o conèixer.”⁹

7. No s'ha començat encara la creació del món objectiu o en sí; l'esquema del món extra-mental; no s'ha dividit el saber entre realitat i aparença, fet i idea. Els grecs arcaics vivien la vida com un joc, del qual se'n saben les regles però no es qüestionen. Homer serà el primer que farà “θεορία” (teoria), prenent distància i convertint en espectacle la realitat. Serà Zenó, però, mal interpretant a Parmènides, qui trencarà l'encaix entre realitat i aparença, ser i pensar.
8. Inicien la pregunta ontològica: en Homer passen coses tota l'estona, i mai no deixen de passar coses. Què seria no passar coses? Però, com és que hi ha coses? I finalment, quina X ens explica que hi han coses?¹⁰
9. La qüestió ontològica és la qüestió del saber, o del poder saber, o del no saber en absolut, dins el fet que a l'ésser humà li sembla que té facultats per saber (i no les té, ònticament). Amb això caracteritzaran dos tipus d'humans: els que se'n fan càrrec (de la ontologia) i els que no se'n fan càrrec: “saber-ne o no saber-ne”¹¹. El savi és aquell que es fa càrrec, és conscient, de la condició humana.
10. En el programa de **Parmènides**, que és el primer i únic a fer ontologia, el ser i les coses són una sola i mateixa tasca, tenen lloc a la una. No es poden separar, ni el ser del pensament. La δική (justícia) suposa ajustar-se a una regla, o el que resulta d'ajustar-s'hi, l'ajustar-se cada cosa amb cada cosa. L'ἀρετή (areté) indica la competència, el saber fer bé les coses. L'home just, el savi, és home competent i conscient.¹²
11. Finalment, persegueixen el ser de les coses, però *“això de diferenciar les coses de llur ser, això no es pot fer sense arruïnar-lo. En efecte: tant aviat com es diu que el ser és, que “és...”, se l'està cosificant, se l'està convertint en cosa, en element del conjunt de coses. Així doncs, el ser, no se'l pot tematitzar. Se “l'ha” de tematitzar i no se'l pot tematitzar. (...) Això, segons sembla, obliga a parlar del ser tot parlant no del ser, sinó de les coses (...), això que passa amb el ser,*

⁹ J.Ferrer Gràcia, pàg.25.

¹⁰ Íbid, pp.28-29.

¹¹ Íbid, pàg. 36.

¹² J. Ferrer Gràcia, pàg. 40.

*això que pot (i per tant ha de) buscar-se però no posseir-se (per dir-ho així), això haurà de passar igualment amb el saber*¹³.

Aquí és on ho deixa Parmènides, com veurem, i desvia Zenó. Però la “dikè” parmenidiana aclareix abastament que ni el ser es pot abastar ni el saber ser assolit.

12. Aquest parèntesi de llum metafísica, estrictament acotat al territori costaner entorn del mediterrani-mar Egeu i als dos segles esmentats, pervisqué pràcticament estancat durant quasi 2000 anys (fins el s. XVII e.a.), moment en el que amb només dues dècades “el pensar” saltaria a l'època moderna i a l'aparició de Ciència.
13. Com veurem, la Ciència no és una cosa metafísica. La racionalitat, la mida i l'objectivitat, els fets, no són per ells mateixos cap explicació metafísica. Ser metafísic, tal com les “coses” i tot ho és, no és la qualitat de saber res de metafísica. Leucip i Parmènides així ho veieren, i foren oblidats.

Els 7 magnífics i altres

El primer pas pels grecs arcaics fou¹⁴ la “familiaritat” de ser (vida quotidiana); trobar-se essent-hi sense interrogar-se; ser (com si sempre hi hagués estat) i passar (com si hi fóssim per sempre). Després vingué la primera interrogació i la consciència/adonar-se (“asombro”¹⁵) de que hi ha coses i fenòmens “allà-a-fora” (no només “passen coses”). Ara calia donar-li també noms a les “coses que passen” (mots amb sentit només vàlid per l'època; mots que perduren però han mudat de sentit). I arribà el moment de fer-se la pregunta: ¿Què hi ha en la base de totes les coses? ¿Quin (què cosa) és el principi de (totes) les coses? (quin constituti fonamental hi pot haver).

Feta la pregunta, vindran inexorablement les respostes (cada una amb pretensió de ser “la” resposta). Totes elles apunten a l'ἀρχή (*arché* o arjé, principi, fonament, inici): una substància/element primordial, bàsica/essencial de la natura/matèria, dotada de moviment i que adopta formes diverses. Que, a més a més -o almenys a l'inici- hi hagin també déus (en plural) no és cap incompatibilitat.

¹³ Íbid. pp 40-41.

¹⁴ Històricament, és a dir, genealògicament. Però també ho és ontogenèticament (i, pels molts, sovint no es passa d'aquí).

¹⁵ Concepte metafísic de Macedonio Fernández a *No toda es vigilia la de los ojos abiertos*, Buenos Aires, 1928. Podem traduir-ho com a sorpresa de ser.

Tales de Milet (635 a.e.a.- c. 545 a.e.a)

De **Tales** només se'n té coneixement indirecte. Hem de refiar-nos del **que deien (els "antics") que Tales va dir**¹⁶:

Diuen que va dir que "*Tot és **aigua** i el món està ple d'ànima i de déus*" i que els materials canvien de forma.

És a dir:

- Les coses (totes) tenen **ànima**, essent ànima quelcom capaç de moure coses (v. Apunt sessió nº 2, p. 23: Atenea bufa sobre el ninot de fang que ha esculpit Prometeu i li dóna vida). Les coses inanimades (*sic*), com per exemple una pedra, també tenen ànima. **Les ànimes són immortals** (important novetat!).
- Tot està ple de **déus**. (Segons Hesíode, uns 30.000)¹⁷.
- "*El principi de totes les coses és l'**aigua***". Frase atribuïda i gens original (present ja en els més antics mites sumeris de la creació, recopilats entorn de l'any 1000 a.e.a. en el *Enuma elish* i en els mites nipons, Ainu i Fiji).

Poca cosa i gens original, però tòpicament entronitzat i considerat, canònicament, el primer "filòsof de la natura"¹⁸.

Per altres és el primer científic jònic¹⁹, doncs se li atribueixen importants descobriments astronòmics (sobre els solstici i l'equinocci, predir una bona collita d'olives...), dividí l'any en 365 dies i el mes en trenta. Diuen que va dir que "*la resta de les coses són incomprendibles*"²⁰.

Formulà, diuen, el **principi 'patafísic** d'equivalència dels contraris (mort=vida).

El que diuen "els moderns" sobre Tales:

- El primer "reduccionista", materialista... (però Tales no va dir: tot només és aigua").
- El primer filòsof: "inaugurador de la secular tradició d'investigadors de la causa d'allò real".²¹

Evidents exageracions, que han esdevingut tòpics.

En definitiva: un autor sobrevalorat tant pels professors de Filosofia com pels historiadors de Ciència.²²

¹⁶ Procedents de Diògenes Laerci, Suda, Herodot, Plató, Aristòtil, Sèneca, Procle. V. *De Tales a Demòcrit. El pensament presocràtic. Fragments i testimonis*, Edició i traducció de Joan Ferrer i Gràcia, Ed. De la I-I, Girona, 2011, pp. 141-157.

¹⁷ V. Apunt sessió nº 2, p. 8, nota 22.

¹⁸ Suda (A 2).

¹⁹ "Tales va ser el primer en rebre el nom de savi", segons el que diu Diògenes Laerci que va dir Plató (*Vides i sentències dels filòsofs*, I, 22).

²⁰ Diògenes Laerci, o.c.

²¹ Carlos García Gual, *Los siete sabios (y tres más)*, Alianza, Madrid, 1989, p. 49.

Després de Tales: Els milesis precursors

Anaximandre de Milet (610 a.e.a.-546 a.e.a.)

“Deixeble (“oient”)²³ i seguidor de Tales”.²⁴ S’han recopilat 12 *testimonis* i diversos (5) probables *fragments*.

El que diuen que diuen que va dir:

Sobre els déus:

No va dir-ne res o ningú va dir que n’havia parlat (llevat d’Aristòtil, que interpreta que l’*“il·limitat”* d’Anaximandre (i de “la majoria dels que tracten de la natura”) és *“el diví”*²⁵.

Sobre el *principi* (de tot plegat):

1. Hi ha un *“principi i element il·limitat*, sense especificar aire o aigua o quelcom d’altre”.²⁶
2. El *principi “és un de sol i mogut i il·limitat”*.²⁷
3. Una certa natura de *il·limitat*, és a dir el *principi*, “és eterna i lliure d’envelliment i que envolta tots els mons”.²⁸
4. El *principi* és *“una certa altra natura il·limitada, de la qual neixen tots els cels i els mons que hi ha en aquests”*²⁹. *“...l’il·limitat és l’entera causa del naixement i mort del tot”*³⁰.

Sobre l’abans i el després (i sempre):

1. *“Hi ha la mort, i molt abans el naixement, des d’un temps il·limitat, anant cada un d’aquest a torns”*.³¹
2. *“Parla del temps com [] limitats el naixement i el ser i la mort”*³².
3. *“De les coses, principi n’és l’il·limitat; perquè d’aquest neix tot i cap aquest tot mor.”*³³

²² Una excepció: Juan Arnau, *Manual de filosofia portàtil*, Atalanta, Vilaür (Girona), 2014, 566 pp. Astrofísic que ha escrit una més que interessant història de la Filosofia “al revés” (d’ara cap a l’inici). Dedicat a Tales ¼ de pàgina en un text de 500.

²³ Agatèmer, *Geographici Graeci Minores*, I 1 [3 (A 6)]. Ferrer, p. 163.

²⁴ Suda 2 (A2). Ferrer, p. 163.

²⁵ Aristòtil, *Física*, III 4, 203b 6 [8 (A 15)].

²⁶ Diògenes Laerci, *Vides i sentències dels filòsofs*, II 1-2. V. J. Ferrer, o.c., p. 161 [1 (A 1)].

²⁷ Simplicí, *Comentaris a la Física d’Aristòtil*, 24,13 [4 (extracte d’A 9 9)]. Ferrer, p. 163.

²⁸ Hipòlit, *Refutació* ..., I 6, 1-7 [6 (A 11)]. I També [B 2].

²⁹ Simplicí, id. També a Hipòlit, *Refutació de totes les heretgies*, I 6, 1-7 [6 (A 11)], Ferrer, p. 167.

³⁰ Pseudoplutarc, *Miscel·lànies*, 2 [5 8A 10 9]. Ferrer, p. 165.

³¹ Id.

³² Hipòlit, [6 (A 11)], Ferrer, p. 167.

Sobre els elements de la natura

- “... les parts canvien, però el tot és invariable”.³⁴ [Quan] “El canvi dels 4 elements entre sí, no va donar (Anaximandre) per bo de fer cap ú subjacent a aquest, sinó quelcom de diferent al costat d’aquests [els 4 elements].”³⁵
- “Ell (Anaximandre), de l’element que va alterant-se, no en fa el naixement, sinó dels contraris que es diferencien a través d’un moviment etern. (...) I els contraris són calent, fred, sec, humit, i la resta.”³⁶

Sobre Cosmologia:

1. “A més [del principi], hi ha un moviment etern, en el qual resulta que neixen els cels.”³⁷
2. “El generador, des de sempre, del fred i del calent, al començament d’aquest món, va separar-se, i ..., a partir d’això, va néixer una esfera de flama tot al voltant de l’aire del voltant de la Terra, com a l’arbre d’una escorça. I que, un cop aquesta va desprendre’s i va anar quedant tancada en cercles, van eixir el Sol i la Lluna i els astres.”³⁸
3. “La Terra és a dalt, no forçada per res, i que s’hi aguanta per la distància igual respecte a tot.”³⁹
4. “La figura de la Terra és arrodonida, rodona, semblant a una columna de pedra. I de les cares, caminem sobre d’una, però al cantó oposat hi l’altra [cara]”⁴⁰
5. “... la Terra s’està al mig, ocupant la posició de centre, i que és esfèrica de forma “ i “la Lluna és de falsa llum i que és il·luminada pel Sol, però també que el Sol no és més petit que la Terra i que és foc d’allò més pur”.⁴¹
6. “... els astres són un cercle de foc, separats del foc del món, i envoltats per l’aire. I que hi ha conductes, unes certes sortides en forma de canó, pels quals es mostren els astres. I que per això, en embussar-se els conductes, hi ha els eclipsis. I que la Lluna es mostra creixent, ara minvant, segons l’embussament o l’obertura de les sortides.”⁴²

³³ Aeci, *Parents dels filòsofs*, l 3,3 [7 (fragment d’A 14) +, Ferrer, p. 169.

³⁴ Id.

³⁵ Id.

³⁶ Id.

³⁷ Hipòlit.

³⁸ Pseudoplutarc (p.165).

³⁹ Hipòlit.

⁴⁰ Hipòlit.

⁴¹ Id.

⁴² Hipòlit.

Sobre l'origen de la vida:

*"Els animals neixen de l'humit, evaporat pel Sol"*⁴³

*"En l'humit es generen els primers animals, recoberts de crostes..."*⁴⁴

*"D'aigua i de terra escalfades van eixir-ne o bé els peixos o bé animals molt similars als peixos".*⁴⁵

Sobre l'Humà:

*"L'home ha nascut semblant a un altre animal, això és, a un peix, als inicis"*⁴⁶.

*"En aquests [peixos] van formar-se els humans"*⁴⁷

*"Al inici, l'home nasqué a partir d'animals d'un altre aspecte. (...) Només l'home té fretura de nodrissa per molt de temps; i que per això, als inicis, essent així com és, no hauria pogut sobreviure"*⁴⁸

Descobriments científics:

Se li atribueix (i no a Tales) la determinació de l'equinocci i del solstici, i un compendi de geometria.

El rellotge i el gnòmon.⁴⁹

El que (avui) interpretem que va voler dir:

Fou el primer en fer un pas (del pensar) més enllà del perceptible. *Λρχή*, el principi de totes les coses, allò que està en la fase/fons de totes les coses, no pot ser una cosa (per exemple: aigua) com totes les coses. Ha de ser immortal (quelcom infinit), incorruptible i privat d'envelliment. *ἄπειρον* (allò il·limitat), passa a ser la substància primària o *arché*, indiferenciada.

Calor i fred/ sec i humit, en lluita (separant-se), donen lloc als diferents fenòmens del món o realitat material.

Les coses tenen lloc en virtut de la necessitat.

⁴³ Hipòlit

⁴⁴ Aeci, *Parers dels filòsofs*, V 19, 4 [12 (extracte d'A 30)].

⁴⁵ Aeci id.

⁴⁶ Hipòlit.

⁴⁷ Censorí, *Sobre el dia del naixement*, 4, 7 [12 (extracte d'A 30)].

⁴⁸ Id.

⁴⁹ Tija que indica el temps en el rellotge solar.

Anaxímenes de Milet (585 a.e.a. – 528 a.e.a.)

*“Va escoltar Anaximandre”.*⁵⁰

El que diuen que va dir (16 testimonis i 3 fragments):

Sobre els déus:

1. *“A partir d’aquest (el principi), el que arriba a ser i el que és i el que serà, fins i tot déus i coses divines, neix, i la resta, a partir del que neix d’aquest (del principi)”.*⁵¹
2. *“L’aire és déu i aquest és engendrat i que és immens i infinit i sempre en moviment, com si l’aire sense cap forma pogués ser déu, essent així que a un déu li escau no només algun, sinó el més bell dels aspectes, o com si a no tot el que és nascut no li hagués de tocar mortalitat”.*⁵²
3. *“Va conferir totes les causes de les coses a l’aire infinit, i ni va negar els déus ni en va callar; va creure l’aire no fet per aquests, tanmateix, sinó aquests mateixos nascuts de l’aire”.*⁵³

És a dir la substància divina és aire (v. pitagòrics).

Sobre l’Humà:

*“[l’ànima] que és d’aire”.*⁵⁴

L’ànima humana és substància divina, és a dir: aire.

Sobre la Natura:

1. *“Principi, ho és l’aire i l’il·limitat”.*⁵⁵
2. *“La natura subjacent, i il·limitada, [a diferència del que diuen que va dir d’Anaximandre] (és) determinada, i l’anomena aire”.*⁵⁶
3. (L’aire) *“... és diferència per rarefacció i condensació segons els essers. I ... esclarit esdevé foc, i condensat, vent, després núvol, i encara més, aigua, després terra, després pedres, i la resta a partir d’això”.*
4. El moviment és *“etern”, “gràcies al qual neixen els canvis”.*⁵⁷
5. *“L’aire [és déu]. Però cal entendre, respecte dels que parlen així, les forces intricades en els elements o els cossos”.*⁵⁸

⁵⁰ Diógenes Laerci, *Vides i sentències dels filòsofs*, II, 3 [1 (A 1)], Ferrer, p. 181.

⁵¹ Hipòlit, o.c. I 7 [6(A 7)], F. P. 185.

⁵² Ciceró, *Sobre la naturalesa dels déus*, I 10,26 [8 (A 10)], F. P. 189.

⁵³ Agustí d’Hipona, *Ciutat de Déu*, VIII 2 [8 (A 10)]. P. 189.

⁵⁴ Filòpon, *Comentaris sobre l’ànima d’Aristòtil*, 9, 9 [16 (A 23)] (p. 195).

⁵⁵ Id.

⁵⁶ Simplicí, *Comentaris a la Física d’Aristòtil*, 24,26 [4 (A 5)]. Ferrer, p. 183.

⁵⁷ Id.

Sobre el Cosmos:

1. “El sol i la lluna i la resta d’astres tenen el principi de naixement a partir de la terra. (...) el Sol és terra i , gràcies al moviment ràpid i sobretot prou calent, agafa aquesta cremor”.⁵⁹
2. “El Sol és de foc. Pla com una fulla”.⁶⁰
3. “[la Terra és] amb aspecte de taula”.⁶¹
4. Mentre Aeci digué que Anaxímenes va dir que “és de foc, la Lluna”⁶², Teó d’Esmirna el que va dir és “que la Lluna té del Sol la llum”⁶³.

El que avui entenem que va dir:

Causa (manera com les coses s’haurien generat a partir del principi): Totes les coses han sorgit del principi (aire) per condensació, enrariment o rarefacció (de l’aire). En conseqüència: una substància bàsica pot romandre idèntica a sí mateixa encara que experimenti transformacions formals.

Conclusió:

L’aire és tot.

Un concepte típicament milesi (jònic), que compartiran amb els “italians” (pitagòrics).⁶⁴

Amb Anaxímenes s’ha iniciat el camí que, empalmant amb el que procedeix de Tales de Milet, mena a Galileu (1638 e.a.)⁶⁵, passant per Leibniz (1676)⁶⁶ i Blaise Pascal (1623-1662), i aboca a Einstein (1905)⁶⁷ i el principi de conservació de l’energia, arribant fins al senyor Whitehead (1861-1947) i els metafísics alternatius contemporanis. És també el precursor d’Alexander Oparin (1924) i Stanley Miller (1953) (sopa o brou primordial): la vida començà en el mar.

⁵⁸ Aevi, o.c. I 7, 13 [A 10]], p. 189.

⁵⁹ Pseudoplutarc, *Miscel·lànies*, 3 [5 (A 6)], Ferrer, p. 185.

⁶⁰ Aeci, o.c., II 20,2; II 22, 1; II,23, 1 [10 (A 15)], (p. 191).

⁶¹ Aeci, o.c., III 10, 3 [14 (A 20)], (p. 193)

⁶² II,25,2

⁶³ Teó d’Esmirna, *Explicació de qüestions matemàtiques útil per a llegir Plató*, p. 198, 14 [11 (A 16)], p. 191.

⁶⁴ Tots ells opinòlegs, no pas filòsofs.

⁶⁵ Intercanvi d’energia cinètica i potencial (en el pèndol).

⁶⁶ Formulació matemàtica de l’intercanvi de *vis viva* (posteriorment, 1807, batejada “energia” per Young).

⁶⁷ Massa i energia són equivalents.

Alcmeó de Crotona (finals s.VI- inici s.V a.e.a.)

Cinc fragments.

- Al cervell hi ha el què mana. Totes les sensacions connecten amb el cervell.
- La doctrina dels contraris és el principi de totes les coses.
- El saber humà és finit, a diferència del dels déus.
- Mentre la resta d'animals només sent, l'ésser humà compren.
- **L'ànima és immortal.** Tot el que es mou sempre, també.
- *"Els homes finen per això: perquè no poden connectar principi amb fi"*⁶⁸.

Xenòfanes (570- 480 a.e.a.)

40 fragments. En realitat és un poeta elegíac, i no se'l pot considerar un filòsof. Ha estat molt tergiversat, car "se li atribueixen (doxogràficament)⁶⁹ doctrines físiques tretes de versos on fa metàfores poètiques amb elements de la natura"⁷⁰.

Se li atribueix la fundació de l'escola d'Elea, la de la unitat o immobilitat de tot, juntament amb Parmènides, Zenó i Melís, però sembla més aviat un invent de Plató.

Sobre Déu:

Elabora la noció d'un déu per sobre dels altres, sol i immòbil, "que tot ell percep i pensa" (a *Sobre la natura*) i que amb "el pensament (vóoc) tot ho travessa"⁷¹.

Critica el concepte homèric i hesiòdic de la divinitat, per ser antropomòrfic.

Sobre l'Origen:

Té molts fragments "físics", però no se'n por deduir cap teoria unitària.

Sobre el Saber:

*"Primer esforç per definir en què consisteix adoptar una actitud, diguem-ne, filosòfica, la qual es definiria per no descartar la possibilitat que no se sàpiga de debò allò que presumptament se sap"*⁷². Tenim aquí un primer esbós del no-saber.

Apart del saber de cada cosa, hi ha el saber del poeta, "σοφίη", que és el saber.

⁶⁸ Fragment 7 B2, J.Ferrer Gràcia, pàg.381

⁶⁹ La tradició doxogràfica (δόξα) la constitueixen les obres que han recollit i organitzat les opinions i els parers d'aquest autors. Gairebé tot surt de Teofrast, escolarca del Liceu, deixeble d'Aristòtil, a finals del segle IV a.e.a.. Amb el temps, la doxografia s'hauria barrejat amb les biografies i fins i tot amb la divisió per escoles, deixebles i línies. En molts casos, els manuals trivialitzen la història: monistes, pluralistes, matèria, forma, etc. . Veure Ferrer i Gràcia, pp.116-117.

⁷⁰ J. Ferrer Gràcia, pàg. 58, nota 26, cita Alberto Bernabé.

⁷¹ Íbid, pàg. 57.

⁷² Íbid, pàg. 58.

L'estat de la qüestió abans d'Heràclit i Parmènides: el pre-sistema filosòfic

Déu

Ser únic i indiferenciat (monista). Tot és U: déu, ser i cosmos (panteista). Tots som iguals al déu. Real i aparent.

Ànima

Tot té ànima. Som cos animat.

Origen

L'il·limitat, del qual sorgeix un αρχή, o principi agent, la transformació del qual crea la pluralitat. Basat en principis físics, aire, aigua, foc o terra, sovint una cosa passa a l'altra. De fet, fan química sense saber-ho, i no metafísica. En alguns casos, però, el principi diví no és una cosa, sinó que veuen que cal que sigui un fet superior o indiferenciat.

Pensament

Primera presència del "νόος", o pensar, com a força general i /o divina, estadi diví de força i creació que tot ho sap i tot ho travessa.

Cosmos

Diferents formulacions amb una constant: la terra és plana, com un tambor o una taula i té allunyadament la lluna i el sol, i més enllà les estrelles, no se sap si éssers vius o no. La lluna rep la llum del sol, que és foc. L'univers és quelcom tancat.

Però també que la terra és rodona com una columna, i s'aguanta a dalt de tot, entre l'aire.

[Res encara, de nou, sobre Ètica, Estètica, Política i Sentit de l'existir].

Ontologia primera: Heràclit i Parmènides

La primera formulació racionalista, no mística (només hi ha ú), ni negacionista (tota realitat és aparença), del Real.

Introducció del concepte metafísic de la “presència”, i del no menys metafísic del “no-ser”, com a eixos reals i absoluts de tot pensar metafísic.

“Heràclit i Parmènides diuen el mateix”

És fals que Heràclit va dir que tot canvia, i que Parmènides va dir que res canvia. Van dir que tot és i no és alhora, i allò que és és, i allò que no és, no és. I que Ú i plural son al mateix temps, i que tot és presència.

1) Quan a la diferència ontològica:

- La presència de tot és comuna a la pluralitat (totalitat i pluralitat són al mateix temps).
- No es pot parlar de les “coses” sinó referint-se al seu contrari o “no-ser”.
- El ser *“no se’l pot tematitzar sinó per mostrar-ne (...) que no pot ser tematitzat”*⁷³. A saber, tot allò que es converteix en llenguatge es converteix en concepte, que es converteix en cosa. Mai amb el λογος (Heràclit) podrà ser dita “tota la cosa”, o dit “tot l’èsser”. És indicible. Aquesta és la diferència ontològica, que perfectament va veure, després de moltes trompades i molts segles, Wittgenstein.

2) Quan a la definició de l’humà i el saber:

- L’humà se les pot tenir amb la presència de les coses, no només amb les coses.
- Ser humà consisteix en això, en aprofundir la presència. Saber és fer això, estar pel ser de les coses. Si no, no saps.
- Que la presència de les coses no compareix sinó sostraiant-se a dintre o al fons de les coses, cal “dir-ho” (logos).

[Sostroure les coses del seu fons vol dir sostroure’s un mateix de la “familiaritat” amb les coses, i situar-se en la “estranyesa” perceptiva, que permeti preguntar-se “què és això que és”, o “què és que ser sigui”, etc. Sense això, no hi ha cap possibilitat d’atènyer l’estadi metafísic del i en el real].

⁷³ Íbis, pàg. 71.

- Fer saber que el “dir” consisteix en el fet de dir això, i no una altra cosa, car res apareix sinó és pel seu contrari. O no-ser. *“Saber consisteix en dir excel·lentment que saber consisteix en dir excel·lentment.”*⁷⁴

[El dir excel·lent serà el de la *diké*, o justícia, que és el camí de la veritat, i no el de l’error (Parmènides), com veurem. O dit altrament: No dir allò que no es pot dir, perquè no és o no se sap. Dir això és allò que s’ha de dir, el dir real].

3) Sobre els pocs i els molts:

- Per tots dos, el saber és dels pocs; hi ha qui saps ser home, i qui no en sap prou. Hi ha els mediocres, nombrosos, que són els més, els molts o els homes en general. Els homes, en singular, són rars.
- Per Heràclit hi ha qui està despert i qui està adormit, qui és eixut, i té foc, i viu en el logos i la fisis, i qui és tou, i va moll, car és aigua, i viu en les coses.
- Per Parmènides, hi ha el camí que porta al ser, i el camí que porta a les coses. El camí de la veritat i del pensar, enfront el camí del badar, de l’error i de la confusió.
- Per tots dos, hi ha allò profund i allò trivial i superficial.

Heràclit d’Efes , dit l’obscur (σκοτεινός) (550 - c 504 a.e.a.)

No queda clar el naixement i mort d’Heràclit. Diògenes Laerci el situa a finals del segle VI.

126 fragments. Molts de difícil interpretació. De Plató és el tòpic heracliteà del “*tot flueix*”. Va dir moltes altres coses, en paral·lel a Parmènides.

Escriu en prosa, dins el procés que la poesia oral passi a ser escrita. Prova una nova manera de tematitzar el contingut amb una nova manera de dir.

Estil sentenciós o aforístic: no fa text, fa un dir tot en un curt fragment. En Heràclit alguns termes prenen carta de naturalesa:

λογος significa el “dir”, el relacionar, allò que es troba al fons de totes les coses, inadvertit, que les relliga.⁷⁵ Paraula múltiple en Heràclit, que pot voler dir “compte, conte, relat, relació, raó o proporció”⁷⁶. Un dir que regeix les coses, les separa, els dóna identitat, que fa d’això això i no d’allò, una cosa al fons de totes les coses i que pel que fa al cas de l’home, el seu projecte com a tal, o saber.

⁷⁴ Ferrer Gràcia, pàg. 75.

⁷⁵ Ferrer Gràcia, pàg. 66.

⁷⁶ Íbid. Pàg.67.

φύσις significa el sortir a la llum de les coses, la seva lluita per ser, la força que lluita per tenir un aspecte.⁷⁷ Es tradueix per “natura”, i Heràclit l'empra primerament com a substantiu de ple dret. Però no significa la cosa, sinó la lluita per ser, créixer, brotar, ser, de la cosa. No l'aspecte de la cosa, sinó la força que lluita per l'aspecte.

Els Fragments d'Heràclit

Fragments del ser com a separat de les coses, únic, sempre igual, previ: B1, B2, B30, B32, B41, B52.

Fragments en que el ser no es mostra sinó és en el seu contrari, o no ser, que no pot ser dit sense que desaparegui, o que tota determinació és relativa (B123, B16), els fragments sobre el foc (B30, B65, B76) i molts d'altres sobre dualitats nit/dia, amunt/avall, vida/mort, fam/tip, etc.: B57, B67, B60, B62, B88, etc.

Fragments de l'ésser i el saber propi, allò en què consisteix ser home: B16, B36, B45, B101, B114, B115, B119...

Fragments sobre els pocs i els molts, estar despert, adormit, eixut o moll : B1, B2, B21, B26, B29, B34, B40, B50, B51, B72, etc.

Fragment sobre el dir excel·lentment, o dir amb el logos: B50.

Fragment 1

De Sext Empíric, *Contra els professors*, VII 132

“Aquesta llei essent-hi cada cop no havent comprés queden els homes, tant abans d'escoltar com havent escoltat de bon principi; perquè, esdevenint-se tot segons aquesta llei, fa l'efecte que no han sentit res, havent sentit paraules i obres com les que jo explico, separant cada cosa segons ésser i ensenyant com és. Però als altres homes els passa inadvertit tot el que fan desperts, de la mateixa manera que obliden tot el que fan mentre dormen.”

Fragment 19

Climent d'Alexandria, *Miscel·lànies* II 24

“Ni escoltar no saben, ni dir.”

Fragment 21

Climent d'Alexandria, *Miscel·lànies*, III 21

⁷⁷ Íbid, pàg 70.

“Mort és tot el que veiem desperts; tot el que dormint, somni.”

Fragment 30

Climent d'Alexandria, *Miscel·lànies*, V 105

“Aquest ordre, el mateix per a tot, cap dels déus ni dels homes el va fer, sinó que era sempre i és i serà foc sempre vivent, encenent-se mesures i pagant-se mesures.”

Fragment 32

Climent d'Alexandria, *Miscel·lànies*, V 116

“Un, el saber, únic, dir-se no vol i vol el nom de Zeus.”

Fragment 45

Diògenes Laerci, *Vides i sentències de filòsofs*, IX 7

“De l'ànima els límits fent via no trobaràs, ni tot camí havent seguit: així de profunda llei té.”

Fragment 52

Hipòlit, *Refutació de totes les heretgies*, IX 9

“La vida és un nen que juga movent peces: el reialme d'un nen.”

Fragment 56

Hipòlit, *Refutació de totes les heretgies*, IX 9

“Confosos estan els homes en quant al coneixement de les coses clares, com ara Homer, qui va ser més savi que tots els grecs. També aquest, en efecte, el van confondre uns nens que es mataven polls, dient-li: “El que hem vist i agafat, ho hem perdut; el que no hem vist ni agafat, això ho portem.”

(notis la referència a la indicibilitat del ser i el tot; allò que es cosifica, mor; allò que és, ho portes a sobre i no ho saps ni ho pots dir.)

Fragment 73

Marc Aureli, *Reflexions*, IV 46

“No convé pas fer i dir com els qui dormen.”

Fragment 89

Plutarc, *Sobre la superstició*, p.166 c

“Per als desperts, hi ha un orde sol i comú.”

Fragment 91

Plutarc, *Sobre la E que hi ha a Delfos*, p.392 b

“Al mateix riu no és possible ficar-s’hi dos cops. (I sobre la matèria corruptible:) es desfà i de nou es lliga (...) i ara va i ara ve.”

Fragment 108

Estobeu, *Florilegi*, I 174

“De tants com he escoltat paraula, cap no arriba fins això: a conèixer que saber és de tota cosa separat.”

Fragment 109

Estobeu, *Florilegi*, I 175

“Amagar l’estultícia, millor.”

Fragment 112

Estobeu, *Florilegi*, I 178

“Tocar-hi és l’excel·lència més gran, i saber és dir i fer coses de veritat, estant pel fons”.

Fragment 116

Estobeu, *Florilegi*, V 6

“A tots els homes els pertoca conèixer-se a ells mateixos i tocar-hi.”

Fragment 123

Temisti, *Discursos*, 5, p.69

“La realitat s’agrada d’amagar-se.”

Parmènides d'Elea (c. 520- c. 470 a.e.a.)

Primer metafísic (i potser l'últim)

[V. Annex III. PARMÈNIDES]

D'ell se n'ha fet el creador de l'Ú i del Ser, i no és ni una cosa ni l'altre, car afirma que tant és l'ú com el plural, i el ser com el no-ser.

La doxografia ha estat implacable amb Parmènides, a qui ha atribuït fundar allò que nega.

Parmènides no va dir mai que la realitat hagués de ser diferenciada de les coses i que les coses no són la vertadera realitat. Per Parmènides la realitat és el caràcter de real de tot allò que és real. I prou.

Utilitza el vell gènere poètic.

Es conserven 19 fragments que pertanyen a un sol poema.

Maneres d'anomenar de Parmènides:

- **(Τό) Έον “(el) ser.** Per anomenar el fons de les coses, Parmènides utilitza el verb còpula, segons la fórmula “.....(la cosa)...és.....(la propietat)...”, per tant “tot és”.⁷⁸
- **Άληθειή , veritat.** Un “dir “ que arriba al fons de les coses, i hi troba el rebuig de no-ser, i no només que diferència i posa nom. El camí del ser és el camí de l'Άληθειή, car el camí del ser consisteix en arrencar-se del no ser, o sigui: no ser no⁷⁹.
- **Νοείν / νόος,** (verb i nom), saber i el saber, o Φρόνησις, per Heràclit, que vindria a ser “tocar-hi, fer-se càrrec de la situació, ser conscient o ser lúcid”.
- **Τά δοκούντα,** les coses , vist com allò que es fa present.
- **Δόξαι,** opinions, allò que semblen les coses als homes.

[“De Tales endavant, cada filòsof proposà la seva teoria particular sobre la vertadera natura del món i cada nova teoria contradiu a les altres, mentre i tant s'anava augmentant la tendència a rebutjar la realitat de zones cada vegada majors del món fenomènic que es mostra als sentits. El resultat fou un caos d'idees irreconciliables entre sí i la manca de tot fonament per justificar la supremacia d'algunes d'elles sobre la resta. A més a més, els filòsofs naturals semblaven construir les seves teories sobre el món extern [allà fora] sense la necessària atenció a l'observador humà [aquí dins: el punt de mira], sense prendre en compte el component subjectiu.]⁸⁰

⁷⁸ Ferrer i Gràcia, pàg 65.

⁷⁹ Íbid. pàg. 72.

⁸⁰ Richard Tarnas, o.c., p. 53.

El primer en reflexionar sobre un tema nou (“cosa rabiosament nova”)⁸¹, escrit en la vella manera necessàriament poètica: el ser (ontologia). El calat és diferent, profund, vivencial i encara sense ni terminologia ni conceptes per abocar-ho.

Cal, en primer lloc, descriure el contingut del poema en qüestió:

Com quasi totes les obres d’aquests pensadors, el poema es titula “*Peri pýseos*”, o sobre la natura. Escrit probablement entre el 480 i el 475, en versos hexàmetres. Consta d’un proemi, com era normal, i dues parts. La primera, de la qual sembla que en tenim un 9/10 de l’original, tracta de l’*alétheia*, o veritat. La segona, de la qual només hi ha un 1/10 del total, tracta sobre la opinió o “*doxa*”.

Paràfrasi resumida

Proemi

Parmènides ens explica com és aconduït per un carro en companyia d’unes noies, les filles del sol, i en presència de la deessa, la veritat, i com creua les portes de la nit i del dia que custodia la Justícia, Diké. Finalment davant la deessa, ella li ensenya tres camins. */Cal destacar que ell no arriba a la veritat després d’una lluita, sinó que aquesta se li apareix- elegit i aconduït, tot vençant els obstacles de la justícia-, malgrat que ell s’ha hagut de posar en situació, en el saber/*. La deessa li pren la mà i l’avisava que el camí que ha elegit no és comú als homes i que cal que de tot s’assabenti: primer, de la veritat tranquil·la i rodona, després de les opinions o parers dels mortals, mirant d’aprendre bé que la presència és allò fidedigne que tot ho travessa. (B1)

Via de la Veritat

Li diu que escolti quins son els camins de recerca: que el que és , és, i el que no és, no és (μη εἶναι), camí de tota confiança car t’acompanya la veritat, però sabent que el camí d’allò que no-és és inviable, no es pot figurar ni ensenyar ni arrencar mai. (B2)

Adverteix que ser i pensar són el mateix (B3), i no podràs separar el ser del ser, ni aquest del tot (B4). Li mana de veure que el ser és i el no ser no és, i l’aparta del camí de l’error dels altres éssers moridors que s’equivoquen quan avaluen junts ser i no ser, i en això van enrere (B6)

Que no es deixi arrossegar per inèrcia cap aquest camí i que en tingui el criteri. (B7)

Del camí només hi ha un dir únic, que és. Si no neix, no mor. És, doncs és compacte, tot un, ara i tot seguit. I sense cap falta, car d’on la trauria o sabria, la falta, en néixer? I del no ser no es pot dir ni pensar, car allò que no és tampoc té cap falta, car quina arrel en el no-res el pot dur a fer-se? O sigui que res es fa ni es desfà. I el que no és s’ha de

⁸¹ Joan Ferrer Gràcia, o.c., p. 62.

deixar sense nom, perquè el nom el tingui allò que és, ja que allò que és sempre ha estat i sempre serà, i tampoc no es pot dividir, car el ser és tot ple a l'una; ser amb ser es toca, i sense inici ni fi ⁸². Car el mateix que es manté el mateix, en ell mateix queda, doncs la necessitat poderosa el colla amb cadenes de límit, i per això no està inacabat ni res li falta, perquè si hi hagués faltat, tindria falta de tot. I igualment el pensar i el ser, una sola cosa, i no serà sense el pensar que trobaràs el ser, a cadascú de forma obligada li toca ser un tot immòbil. I això toca als humans, néixer i morir, ser i no. I com que hi ha límit, el ser és com una pilota rodona, acabat i perfecte de tot arreu, i intocable, i ni és gran ni és petit, perquè no hi ha on comparar. I aquí paro, li diu la deessa, el camí de la veritat.

Via de la doxa

I aquells que van separar les coses, sigui dir-ne el contrari, o aire o foc, viuen en un ordre enganyós (B8).

I de la llum i de la nit, ben res hi ha entre les dues (B9) I la natura i els astres i el cel que ho segella ho podràs veure, i d'on ha sortit i com fou obligat per qui el guia, per Força, guardat en el límit (B10).

/a partir d'aquí els fragments perden una relació narrativa clara/

Veuràs de quina manera Terra Sol i Lluna i els astres es van posar a ser (B11). Al bell mig de les coses fent-se, la deessa que tot ho governa: l'infantar esgarrifós porta barreja i femella cap a mascle i a l'inrevés (B12). Va ser Eros qui va fer primeríssim entre tots els déus (B13)/*tres frases soltes B14, B15,B15a*/Predomina el pensar en la mescla dels membres de cada home, o en els homes la mescla pren pensament (B16). A la dreta noia, a l'esquerra noies (B17). Sobre la formació equilibrada del ser causa de l'ajuntament d'home i dona (B18). Les coses, doncs, són així, i amb el temps han de morir. I els homes els posen nom a cada una per tenir una marca (B19).

El poema de Parmènides en prosa⁸³

Sobre el camí d'escoltar, veure i pensar, i què fer.

"Hi ha un camí, diferent d'aquell que transiten els humans moridors, als qual ets dut (per eugues que ensenyen moltíssim), no pas per una sort qualsevol, sinó amb el degut (merescut) i a pagar (res és gratuït), doncs cal que de tot t'assabentis: es tracta de la veritat tranquil·la i rodona (ben diferent de les opinions dels mortals, que no contenen cap veritat fiable). Hi ets portat, però a tu et cal cuidar d'aprendre bé el que es mostra

⁸² Macedonio Fernández afirma que el ser és un autoexistent increat.

⁸³ J. Jubert, *Dietari* (12), p. 190-2 (30,XI,2013)

(mentre transites aquest camí). Tu cuida't d'escoltar (fent oïda) el dir ben dit (cuidat del dir fent oïda). El dir són aquests (camins de recerca, a pensar-hi):

1. Què és ser (què és) i què és no ser (sobre el ser i el no-ser). Això és la veritat: hi ha ser i no hi ha no ser.
2. El que no és, no-ser fa falta i no podràs mai figurar-te'l (no pot arrancar-se) (ni es pot ensenyar). Tot dir sobre el no-ser és opinió humana i el dir-ho és ficció i engany: és l'aparença de coses que no són. És un altre camí, molt transitat (sense eugues).
3. El mateix és pensar i fer. Penses el que és, estàs en el camí. Penses el que no és, transites amb l'enganyosa multitud dels enganyats. Faràs el camí que pensis.

És indiferent des de quin punt comencis el camí (portat per les eugues) i allà novament hauràs de tornar (tot camí, del pensar, s'acaba en el punt de partida). Pensar és un retorn.

Ser és, no ser no és.

Estigues atent (de no fer barreges) de no posar/afegir opinions/parers dels moridors a allò que es mostra (de no afegir el que és absent, doncs no és, a allò que és present. Només el que és present és segur al pensar.

No permetis tampoc que el teu pensar salti d'un tema a l'altra, tallant-lo i escampant-lo, trossejat, per tot arreu.

Pensar el que es mostra (i només el que es mostra) amb un ordre (i si es fragmenta torna-ho a justar). Persevera en l'atenció, en veure el que s'ha de veure (i no voler veure més, que el que hi ha, ni res més, que el que no hi ha). I veure tot el que es mostra conjuntament. En silenci, deixant ser.

Hi ha un camí diferent del de la multitud: és el camí del veure i l'escoltar, d'un pensar veritat (no pas parer/opinió). Qüestió no pas d'atzar fer aquest camí, qüestió d'elecció i de mereixement. Elecció de pujar al carro (i ser admès). El camí no el fas tu: hi ets portat. La tasca, solitària, és escoltar i veure el que és mostrat (res més que el que es mostra i es diu)."

El salt metafísic de Parmènides

En essència:

1. Parmènides es sostrau a la opinió (imaginació, creença, sistema, racionalitat lògica, etc...), la qual fa fora del pensar.
2. Dibuixa la totalitat, i per tant el límit, de ser, i també de l'ésser humà, identificant unitat i pluralitat, que són alhora.
3. Inclou el pensar en el ser com una mateixa cosa.

4. Inclou el ser en la presència del què és, com un indivisible. I l'únic camí veritable del ser, l'aprofundiment del ser en el seu camí de ser, respectant el límit, que són el no ser i el no saber.
5. Nega saber o poder saber res de l'origen: tot ser ha sigut, és i serà sempre.
6. Proclama l'error: primer, creure que es pot saber alguna cosa, i segon, que del no res en pugui sortir alguna cosa per entendre el que és.
7. Diu tot allò que es pot dir de metafísica: que el que és, és, i el que no és, no és. Que a molts això els sembli absurd, banal, insuficient, tautològic, obvi, etc., ha impedit que la cosa s'acabés aquí. Però s'acaba aquí. Tota la metafísica rau en una sola observació. La resta és conversa de porteres o nota a peu de Parmènides.

La tradició atea

Només natura (materialisme/monisme; ciència i ateisme). El camí que condueix al positivisme lògic del Cercle de Viena.

Zenó, dit d'Elea (490-430 a.e.a.)

4 fragments

Deixeble de Parmènides, teòricament constituent d'una escola eleàtica fundada per Xenòfanes. Idea treta d'un passatge de Plató.

Escriu en una prosa teòrica, enunciativa i argumentativa.

Fundador de les apories, o carrers sense sortida, on intenta demostrar que la realitat és aparença. El que hi ha de veritat, l'Ú immòbil, és incompatible amb el què hi ha en aparença. No demostra, però, com de l'Ú es passa a la pluralitat.⁸⁴

Elegeix el camí de l'error, induït per la necessitat humana de trobar el factor ú, origen, sentit, Déu, etc. Confon el Ser de Parmènides amb l'Ú, i aquest amb la Veritat. Potser perquè no va comprendre la veritat de Parmènides.

De que hi hagi pluralitat canviant, però també ser comú i immòbil, Zenó, i després tots els altres, interpreta que la pluralitat canviant és aparença, i la qualitat de ser dels éssers, i de ú immòbil com a propietat de ser, la realitat, o veritat.

⁸⁴ Ferrer i Gràcia, pàg. 82

La qual cosa és una paradoxa colossal, car allò que és Real, es pren per Irreal, i allò que és Irreal (car no hi ha manera de veure la qualitat de ser o d'immòbil, sinó és conceptualment com no hi ha manera de veure el 2 ó el 3 sinó el concepte 2 ó 3 sobre una unitat, un altra, i una altra...) es pren per Vertader i fonament del Real.

La Realitat, ara, ja no són les coses reals, en el seu plural ser, com a Parmènides, sinó que la Realitat passa a ser la totalitat d'allò real pres com a fonament del real.

El fet que Parmènides utilitzés una forma del verb semblant per anomenar les coses, i que el camí de la veritat no fos el de les coses, que per Parmènides era equivocat perquè volia dir quedar-se en les coses i no veure més enllà, creure en la Realitat com una explicació i no veure que no hi ha explicació, suposa passar a dir que el món de les coses només és un semblar, una aparença, mentre que el camí del ser, i per tant de l'Ú, és el camí de la veritat de Parmènides. Probable, però greu confusió, induïda, crec, per un voler saber el que no es pot saber. Si hi afegim que el pensament, *nóos*, es veu com a racionalisme lògic que podrà "saber", ja tenim els ous per fer la truita que faran Plató i Aristòtil.

Melis de Samos (c. 460 a.e.a.)

10 fragments

Se'l declara també deixeble de Parmènides, malgrat viure a l'altre banda del món grec.

Tampoc no explica com es passa de l'Ú a la pluralitat. Escriu un poema, també sobre la natura o sobre el ser.

Desenvolupa la següent idea: Si el que hi ha en realitat ha d ser l'Ú immòbil, donat que el que hi ha en aparença és inconsistent, llavors l'Ú ha de ser il·limitat i no pot tenir cos (veiem aproximar-se la idea de Déu).

Anaxàgores de Clazòmenes (500- 428 a.e.a.), Asia Menor

Primer a ser acusat d'impietat a Atenes.

24 fragments d'un llibre, que provenen de Simplicí en els seus comentaris de la Física d'Aristòtil.

La **MPT** (Ment Primordial Transcendent) o el "*Nous*". El primer en posar per damunt de la matèria la intel·ligència⁸⁵.

El que diuen que va dir:

⁸⁵ Diògenes Laerci, *Vides i sentències dels filòsofs*, II 6-15, testimonis, fragment 1.

“Que la intel·ligència és impassible” i “que és necessari, doncs, ja que tot ho entén, que (la intel·ligència) sigui immesclada, com diu Anaxàgoras, perquè mani, o sigui, perquè conegui.”⁸⁶

Sobre l'origen:

Hi ha un origen al fons del món aparent. Un món “Ú” en què tot era indistint: “Aparició del que no es veu és el que es mostra.”⁸⁷

La pluralitat és aparença, car s'ha separat de l'Ú. Tot ve d'una indistinció originària, de la qual hi ha “el separat”, infinitat de coses no numerables, de llavors canvians que ja contenen les propietats futures d'allò en què canvien, de manera que “en tot hi ha una part de tot”(fragment 11).

Què separa les “llavors”? El “nous” o intel·ligència, que és il·limitada, autònoma, que tot ho coneix, i separada de tot (car barrejada no ho podria dominar tot).

“I, primerament a partir del petit, va començar a girar, i gira més, i girarà encara més. I el barrejat i separat i diferenciat, tot ho va conèixer la intel·ligència. I el que va ser, i el que era, i el que ara no és, i el que ara és i el que serà, tot ho va ordenar la intel·ligència, i la rotació mateixa que ara roden els astres i el Sol i la Lluna i l'aire i l'èter, que se separen.”⁸⁸

Sobre Cosmos:

“El cel sencer està compost de pedres i que se sosté per la forta rotació, i que, si aquesta cessés, s'esfondraria”⁸⁹.

Sobre l'Humà:

Infinites quantitats de molt petites llavors qualitativament totes diferents.

“ A causa de llur debilitat, no som capaços de discernir el què hi ha en realitat.”

Sobre Vida:

“Però el néixer i el morir no l'entenen bé, els grecs. Perquè cap cosa no neix ni mor, sinó que de coses que ja són, es barreja i separa. I així faríem bé d'anomenar el néixer barrejar-se i el morir separar-se.”⁹⁰

⁸⁶ Aristòtil, *Sobre l'ànima*, I 2, 405b 19 i IV 4,429 a 18, fragment 13 (A 100).

⁸⁷ Sext Empíric, *Contra els professors*, VII, 90. Fragment 21a.

⁸⁸ Simplicí, *Comentaris a la Física d'Aristòtil*, 175, 11. Fragment 8.

⁸⁹ Diògenes Laerci, *Vides i sentències dels filòsofs*, II 6-15, testimonis. Fragment 1.

⁹⁰ Simplicí, *Comentaris a la Física d'Aristòtil*, 163,18. Fragment 17.

El que avui entenem que va dir:

“Els déus” no sols han canviat de nom i d’aspecte, de concrets han passat a esdevenir un concepte abstracte i absolutament revolucionari: el voÿç “*nous*”, la Ment/intel·ligència, “*causa de totes les coses*”. “*La ment és la que ho posa tot en ordre*”. Però si abans eren injustos i capritxosos, continuen -o comencen- a ser realment perillosos. És a dir: són humans; ments potencialment perverses. [Caldrà però esperar més de dos mil cinc-cents anys per repetir exactament (o quasi) el mateix: “Déu no existeix fora de la ment humana”].

Empèdocles d’Agrigent, Sicília (495 a.e.a. – 434 a.e.a)

Fragments de 2 poemes, 450 versos⁹¹ en 150 fragments. El primer és d’ordre pitagòric, *Les purificacions*. El segon, dedicat a Pausànies, porta el títol hel·lènic de *Sobre la naturalesa*.

Pel que fa al segon, resulta un “exercici extraordinari de sostinguda fascinació per la presència de les coses conjugat amb un altre d’imaginació no menys extraordinari.”⁹²

Sobre l’Origen:

D’una banda, els quatre elements (la fórmula magistral: Terra, Aigua, Aire i Foc), més Amor i Odi [b.s.a.: barregis segons art].

Son les quatre arrels de tot, “incanvians”.

De l’altra, l’Amor i l’Odi en un continu moviment d’atracció.

Sobre la Realitat:

En el “proemi” del segon poema, diferencia la manera del “que veu el què hi ha en realitat”, que és el poeta, i “el que veu el què hi ha en aparença”⁹³, que son la resta de mortals. Més tard fonamenta les quatre arrels en què el que és no es pot canviar, car deixaria de ser, ja que el que és no pot no ser.

L’aparença la generen Amor i Odi per la seva força sobre les quatre arrels, creant la pluralitat en forma de circuit tancat, cíclic.⁹⁴

Sobre Déu:

⁹¹ Assenyala J. Ferrer Gràcia que aquesta quantitat pot ser una cinquena part del que sembla que podien arribar a escriure aquests autors. Obra citada, pàgina 85.

⁹² Íbid, pàg. 86.

⁹³ Íbid, pàg. 89.

⁹⁴ Íbid, pàg 89.

Seguint la desviació que ja ve de Zenó a l'interpretar Parmènides, Empèdocles afirma la unitat completa, l'Ú (ἐν), o també "Esfer", en masculí. A B28, diu: "Ara ben igual que ell mateix per tot, i del tot sense límits / ben rodó Esfer, que llueix la solitud que l'envolta." I a B29 indica que és esfèric i "ben igual a ell mateix per totes bandes".

Així que la metàfora de la pilota de Parmènides per expressar que l'ésser no té sortida ni entrada, ja que és un absolut, ara ja comença a assemblar-se, pel fet que hi ha una aparença, a la idea de Déu.

I un cop l'Esfer, regna, apareix altra vegada l'Odi i torna a començar el cicle.

Sobre Vida:

Som ànimes encarnades.

Els sentits ens enganyen.

Sobre Cosmos:

Diversos fragments molt curts, de B40 a B57. No se'n pot extreure cap forma definitiva.

Sobre Pensament:

*"Car pensament és la sang que envolta el cor dels homes"*⁹⁵

El pensament, "νόος", "és només una potent intel·ligència indicible / que del món tot a través passa amb els pensaments ràpids"⁹⁶

El pensament, que ve de la mà divina, de la Musa, com la Veritat a Parmènides, en carro, i passa a través dels sentits, vista, oïda i llengua, amb els quals es pot, o no, "νοειν", pensar.

Diògenes d'Apol·lònia, 480-430 a.e.a. Pont Euxí, o Mar Negre

Autor menor.

Segueix les doctrines després de Zenó: hi ha aparença i realitat, que com en Anaxímenes, és l'aire.

Les coses del món neixen i moren. Allò que no neix i mor mereix el nom de Déu, car és immortal, etern i tot ho sap.

Com en Anaxàgores, té la tesis que la intel·ligència guia el curs de les coses

⁹⁵ Porfiri, *Sobre Estix*, dins Estobeu, *Extractes de Física, dialèctica i ètica*, I 49, 53. Fragment 105.

⁹⁶ Ammoni, *Comentari al Sobre la proposició d'Aristòtil*, 249, 1. Fragment 134.

Leucip (no se sap si d'Elea, d'Abdera o de Milet)

No hi ha dates, però anterior a Demòcrit d'Abdera. Escoltà a Zenó.

Diuen que va dir

Parla de l'il·limitat, i de la Terra com un tambor, i que tot gira al voltant. També té la idea del remolí, que per les forces giren i giren fins que queda el semblant i el petit marxa cap al buit, de manera que tot s'equilibra fins un primer tot esfèric.

Diuen que va ser el primer en fer la *"troballa dels indivisibles"*⁹⁷.

*"(Els indivisibles) son il·limitats i sempre movent-se, i que naixement i canvi hi són contínuament"*⁹⁸.

Afirma que no hi ha ú, perquè de l'ú no pot néixer el molts.

Diu que *"En l'il·limitat deia que consisteix el tot, i que tot s'esdevé segons il·lusió i aparença, i res segons veritat, sinó que es mostra així, com el rem a l'aigua"*⁹⁹.

*"L'essència dels indivisibles, que suposava que era compacta i plena, l'anomenava ser, i diu que es mouen en el buit, que anomena no ser, i que no és menys que el buit."*¹⁰⁰

El que podem entendre que va dir

Essent un autor sense fragments, només amb testimonis, setze, ens presenta, en canvi, una modernitat exquísida: veu l'il·limitat, i en ell veu l'indivisible que construeix el ser, que neix i canvia contínuament, veu el ser i el no ser tant importants un com l'altre, no veu cap veritat, i nega l'ú, car de l'ú no en pot néixer la pluralitat.

No sembla gens de l'escola d'Elea, ni que Demòcrit l'hagi seguit en el què diu. Sembla més heraclitea i parmenideà.

Demòcrit d'Abdera (460 a.e.a. – 370 a.e.a.), colònia jònica a Tràcia

Contemporani de Sòcrates.

298 fragments. $\frac{3}{4}$ parts pertanyen a l'ètica.

Climent d'Alexandria¹⁰¹ testimonia:

"Parmènides, doncs, es torna oient de Xenòfanes, i d'aquell, Zenó, i després Leucip, i després Demòcrit."

⁹⁷ Pseudogalé, *història dels filòsofs*, 3. Ferrer i Gràcia, pàg. 671

⁹⁸ Hipòlit, *Refutació de totes les heretgies*, I, 12. Ferrer i Gràcia, pàg. 675.

⁹⁹ Epifani, *Contra les heretgies*, III, 2, 9. Ferrer i Gràcia, pàg. 679.

¹⁰⁰ Simplicí, *Comentaris a la Física d'Aristòtil*, 28, 4. Ferrer i Gràcia, pàg. 673.

¹⁰¹ Miscel·lànies 1, 64. Ferrer i Gràcia, pàg. 671.

Sobre Origen i matèria:

Creador de la teoria de l'àtom. Seguint l'estela de Zenó, mal interpretant a Parmènides, hi ha aparença i realitat.

El ser són àtoms. El no ser és buit. La força de la necessitat crea un remolí que enllaça els àtoms, que són indivisibles.

Sobre el Saber:

És saber allò que transcendeix el que hi ha en aparença. Saber és fer servir aquesta facultat, el "νόος", per separar allò obscur, els sentits, d'allò autèntic, el saber intel·ligència.

Els sentits serveixen per entendre'ns, però la realitat són els àtoms i el buit. Tot depèn de la configuració dels àtoms.

Sobre l'Ètica:

L'home savi sap distingir l'aparença del real.

L'obscur, o la inconsciència dels inconscients. El νόος, el conèixer dels savis.

Cal saber tractar el propi ευδαιμονίον (eudaimon), amb una sàvia administració dels nostres desitjos i tots els estats que comporta la vida, fins a la mort. És savi qui troba el benestar.

Cal "educar-se" i "avergonyir-se" davant d'un mateix. Pre-epicuri, mostra un hedonisme seré i moderat.

Pensar raonadament**Els sofistes (segona meitat del s. V a.e.a.)****Epocalitat i localitat:**

Magna Grècia (Sicília) i Atenes.

Decadència/deteriorament/crisis política. Democràcia capritxosa i corrupta per part d'una oligarquia despietada, despòtica; amb nivells ètics sota mínims; explotació de les dones, esclaus i estrangers...).

Delimitació conceptual:

Corax i Tiesis¹⁰², els fundadors.

Sofistes, “els hàbils”¹⁰³ (doncs aquest és el significat epocal de “*sophós*”, que després passa a significar “savi”). Gremi d'ensenyants de l'art de la retòrica¹⁰⁴.

Els primers impurs; els mercenaris de la *racionalització*; professionals de l'ensenyament. (Els primers contemporanis).

Racionalistes i naturalistes. Savis i hàbils. Mestres a Atenes del s. V.¹⁰⁵

Els valors es mesuren pels resultats pràctics.

El mirall dels advocats, polítics, escoles de negocis, ...

Lema:

“El que sembla veritat, té més pes que la veritat”.

No cal creure el que prediquem.

A la pregunta de “Existeixen els déus?”, respostes de sofista són: “*L'assumpte és complicat i la vida humana breu*”.

“No es pot tenir una resposta per tot”.

“Si m'ho compreu/pagueu puc racionalitzar¹⁰⁶ arguments que qüestionin el mites tradicionals”.

¹⁰² També anomenats retòrics, cobren als pagesos, per recuperar les terres que els havien confiscat els darrers tirans enderrocats (Galeo i Geró I de Siracusa). En esdevenir itinerants, a la cerca de nous clients, es proclamen sofistes (savis) i educadors; venen pensaments i idees.

¹⁰³ Mestres d'educació física, arts, política, retòrica...

¹⁰⁴ Avui anomenats assessors (de líders polítics).

¹⁰⁵ V. Jacqueline de Romilly, *Grandes sofistas de la Atenas de Pericles*, Ed. Clásicas, ..., 1992 (1988).

¹⁰⁶ D.D. racionalitzar /raonar.

Mètode:

Persuasíó retòrica i habilitat lògica. La raó pràctica. Sistema educatiu [“privat i laic”] (*paideia*); ensenyament general bàsic del ciutadà): gimnàstica, gramàtica, retòrica (exposar arguments verosímils i convincents per defensar qualsevol afirmació/ proposta/ ...), poesia, música, matemàtiques, geografia, història natural, astronomia, ciències físiques, història social, ètica i filosofia.

Objectiu:

L'èxit personal. Descobrir, per mitjans racionals, el que és més útil. Cerca de l'excel·lència. I+D. Un “nou home (sic) (mascle) ideal”.

Escèptics i agnòstics. Pràctics. “Ateisme flexible”. Agnosticisme metafísic. Dubte sistemàtic (no dogmatisme), negació filosòfica de la veritat absoluta (relativisme, humanisme relativista i lliberal, progressista).

Segons els sofistes cada persona té la seva pròpia experiència i, en conseqüència, la seva pròpia realitat. Tota comprensió és opinió subjectiva. L'autèntica objectivitat és impossible. “Allò únic que una persona pot afirmar que legítimament coneix són probabilitats, no la veritat absoluta”.

Relativisme, que condueix a avui mateix (iniciant el camí que mena a l'utilitarisme, als pragmatistes nord-americans i al relativisme contemporani).

Sobre Déu:

No hi han deïtats invisibles (mers prejudicis religiosos).

Sobre Cosmos:

Naturalistes indiferents (la natura es regeix per l'atzar i la necessitat, i és tema de poc interès pels humans). El món visible és matèria visible i punt.

Sobre Ètica:

Moralitat/ètica situacional: la conducta personal no ha de regir-se passivament per les regles i normes polítiques i religioses del lloc i època, meres creacions humanes. Enfront dels valors establerts, proposen l'adopció d'una “moral relativa i ocasionalista: val allò que en cada ocasió és útil per a l'individu i/o la ciutat”¹⁰⁷. A cada situació (canviant) i a cada interès, la seva moral. Després de 3 segles d'obediència submissa, proposen un programa alternatiu de com comportar-se basat en criteris propis i de sentit comú (autodesenvolupament personal amb assumptió/elecció de responsabilitats), però també l'oportunisme explícitament amoral degudament argumentat.

¹⁰⁷ Antonio Alegre Gorri, Introducció a *Ètica a Nicómaco*, d'Aristòtil, Ed. Orbis, Barna., 1984, p. 19.

Protàgores d'Abdera (486 aC-411 a.e.a.)

Expert en retòrica, recorria el món grec cobrant elevades tarifes pels seus coneixements sobre l'ús correcte de les paraules o *ortoepeia*. Plató l'acredita com a l'inventor del paper del sofista professional o professor de "virtut" (entesa no com a "bondat" sinó com a coneixement i habilitat per tenir èxit mundà).

"L'humà és la mida de totes les coses" (que l'humà pot mesurar) o la qüestió del sostre: fes-te i segueix el teu propi judici, no la tradició (religiosa) ni l'especulació (dels filòsofs).

Críties (vers 460 aC - 403 a.e.a)

Deixeble de Sòcrates i oncle de Plató. Críties és una de les figures atenenques més enigmàtiques i polèmiques del segle V a.e.a. Pocs escriptors de la Grècia clàssica van ser tan prolífics. Existeix un cert dissentiment sobre l'autoria d'algunes obres que se li atribueixen, i se'n conserven únicament fragments.

Va defensar que la religió no és més que un invent dels governants per a enganyar les masses. Els déus s'han inventat per infondre temor/por. És, per tant, algú que va més enllà que Anaxàgores.

Gòrgies de Leontins (485-380 a.e.a)

Alumne d'Empèdocles, es va formar amb Còrax de Siracusa i amb Tísias. Es va instal·lar a Atenes el 425. Va viure 105 anys. Es posava a la plaça pública a demostrar una cosa, i quan havia derrotat al rival, es posava a demostrar el contrari. Va introduir la cadència i en prosa i a proposar llocs comuns en els arguments. Fou mestre de molts retòrics posteriors. Tant ell com Protàgores apareixen en els diàlegs platònics.

Recollí la temàtica de la filosofia eleàtica conclouent que res existeix. Es troben en una obra que se li atribueix, *Sobre la Naturalesa o el No Ser* (títol que al·ludeix a la postura de la escola eleàtica -de la qual es veu influït, però a la que ataca- ja que el filòsof Melis de Samos havia escrit l'obra *Sobre la naturalesa o el Ser*), tres cèlebres tesis:

- Res existeix.
- Si alguna cosa existís, no podria ser conegut per l'home.
- Si quelcom existent pogués ser conegut, seria impossible expressar-ho amb el llenguatge a un altre home.

El relativisme de Protàgores passa a ser en Gòrgies escepticisme, sostenint tesis nihilistes, tesis que mostren l'absència de conviccions vertaderes i de valors. En el cas de Gòrgies, es nega l'existència de res permanent en el real al declarar falses totes les opinions.

Epíleg

Estem ja en ple segle XXI. La fórmula Parmènides (metafísica) + Leucip/Demòcrit (física)+ Gòrgies (llenguatge)= La crítica Radical del Coneixement, de Macedonio Fernández, pel qual el món no és donat (no creat), ni necessari (és, i bé podria no ser), ni explicable (no sabem). I que no essent demostrable, no existeix.

En els presocràtics, i la seva cua negativista, els sofistes, trobem un moment, un interval lúcid del pensar.

Ahora, però, el camí de Zenó havia obert el camí de l'il·lusionisme metafísic, físic i verbal: l'Idealisme, ensarronador en tant que ven un món positiu, veritable, esperançador.

Finis.